

УДК 373.2.016:51

DOI 10.31654/2663-4902-2024-PP-1-20-26

Матвієнко С. І.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
masvet9@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7591-1683

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ЧАСУ У ДІТЕЙ 6–7 РОКІВ

У статті проведено аналіз теоретичних аспектів формування уявлень про час у дітей віком 6–7 років. Зазначено, що ця проблема стає особливо актуальною в контексті реформування освіти в Україні. В статті обґрунтовано ключові поняття, пов'язані з розвитком сприйняття часу у дітей даного віку. Наголошено на тому, що цей процес є складним та тривалим і пов'язаний із формуванням системи суб'єктивного уявлення про метричні та топологічні властивості часу, а також з орієнтуванням у часі.

Стаття розглядає процес формування індивідуально-особистісних та наукових уявлень про категорії часу у дітей 6–7 років. Досліджено, що освоєння різних аспектів часу у дітей має асинхронний характер. Також у статті висвітлено інноваційний підхід до організації навчального процесу, який передбачає гуманізацію засвоєння дітьми понять про час.

В результаті узагальнення проблематики досліджень специфіки сприйняття часу дітьми виявлено, що більшість досліджень спрямовані на вивчення розвитку часової перцепції у дошкільників та молодших школярів. Серед аспектів сприйняття часу найбільш дослідженими є метричні властивості часу, в той час як специфіка часової перспективи дітей, особливо дошкільного віку, залишається менш вивченою. Вказано, яку важливу роль у даному процесі відіграє правильна організація життєдіяльності дітей, що позитивно впливає на процес підготовки дітей до навчання у першому класі школи, сприяє виробленню в дитини дисциплінованості та уміння керувати часом. У кінці статті зроблено висновок про перспективність інтеграції різних експериментальних даних щодо сприйняття часу дітьми різного віку та пошук психологічних і мозкових механізмів, що стоять за цим явищем.

Ключові слова: математичний розвиток, розвиток логіко-математичних здібностей, математична освіченість, категорія часу, дошкільна освіта.

Постановка проблеми. Формування уявлень про час у дітей 6–7 років є актуальною проблемою у сучасному освітньому контексті. Розуміння часу є важливим аспектом когнітивного розвитку дитини, яке впливає на її успішність у навчанні та подальший життєвий шлях. У зв'язку зі змінами в педагогічних підходах та навчальних програмах, розгляд формування уявлень про час стає надзвичайно важливим. Розвиток правильного сприйняття часу у дітей цього віку сприяє їх адаптації до шкільного навчання та успішному вивченню предметів. Особливість формування уявлень про час у дітей 6–7 років полягає в їхній здатності усвідомлювати послідовність подій та орієнтуватися в часі. Розуміння часу в цьому віці також впливає на соціальну адаптацію дітей, їхню здатність розуміти порядок дій та взаємозв'язок між подіями. Вивчення особливостей формування уявлень про час у дітей 6–7 років має практичне значення для вчителів та педагогів, які працюють з цією віковою групою дітей.

Розуміння того, як діти у цьому віці сприймають і уявляють собі час, допомагає розробляти ефективні методики навчання та сприяє покращенню якості освіти.

Актуальність дослідження уявлень про час у дітей 6–7 років полягає також у можливості виявлення вікових та індивідуальних особливостей в цьому процесі. Знання про розвиток сприйняття часу в цьому віці дозволяє педагогам більш ефективно планувати та організовувати навчальний процес.

Формування уявлень про час у дітей 6–7 років також є важливим для їхнього розвитку у цілому, враховуючи вплив цього аспекту на їхні ментальні, соціальні та емоційні можливості. Дослідження уявлень про час у дітей даного віку дозволяє краще розуміти їхній психологічний світ та потреби, що є важливим для створення сприятливого навчального середовища. Такий аналіз допомагає виявити можливі проблеми та труднощі, з якими діти можуть зіштовхуватися у процесі вивчення часу та розробити ефективні стратегії їхнього подолання. Цим і обумовлюється *актуальність нашої статті*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вивчення часу становить не лише особистий виклик для окремої особи, а й представляє собою наукову проблему, яку вивчають філософи, фізики, математики, психологи, педагоги, мистецтвознавці та інші. У своїх дослідженнях вчені різних галузей, такі як: філософи (Арістотель, Г. Гегель, І. Кант і інші), математики (Г. Лейбніц й інші), фізики (А. Ейнштейн і інші), виокремлюють основні властивості часу, зокрема: тривалість, плинність, незворотність, об'єктивність та відсутність наочних проявів. На нашу думку, ці властивості також важливо вчасно представляти дітям дошкільного віку.

В останні роки питання формування у дітей уявлень часу аналізувалися Н. Голотою, І. Гончарук, Є. Карпів, А. Курчатовою, І. Пустовіт, Т. Степановою, Н. Тарнавською, К. Щербаковою та ін. дослідниками.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема формування уявлень часу у дітей 6–7 років є актуальною, особливо в період проведення реформ в системі освіти. Діти цього віку одночасно можуть бути як дошкільниками, так і учнями першого класу. Відповідно, вбачається, що формування уявлень про час у таких дітей потрібно здійснювати з врахуванням освітнього середовища, де відбувається навчання. У закладах дошкільної освіти, з огляду на підготовку дітей 6–7 років до подальшого шкільного навчання, кількість занять в ігровій формі значно вища, що може полегшити вироблення навичок орієнтуватись в часі [5].

Проте, в школах, ці уявлення вже формуються за рахунок логіко-аналітичних ланцюжків, які дитина вміє вибудовувати, отримавши математичні знання за іншими темами. Така двоякість в методиках формування уявлень про час, у дітей 6–7 років в різних закладах освіти, змушує педагогів уважніше підходити до планування та проведення уроків з розвитку уявлень про час. У дошкільних закладах можна активно використовувати ігрові форми навчання, де діти вчаться розуміти поняття часу через ігрові сценарії, ритуали та повсякденні ситуації.

У шкільному середовищі важливо враховувати, що діти вже мають базові знання з математики, тому можна використовувати логіко-аналітичні завдання для поглиблення розуміння часу. Проте, навіть у школі можна ефективно використовувати ігрові елементи чи практичні завдання, які допоможуть учням зрозуміти абстрактні поняття про час. Зважаючи на ці особливості, важливо створювати гнучкі програми, які враховують індивідуальні особливості дітей та контекст їхнього навчання.

Мета статті полягає у вивченні особливостей формування уявлень про час у дітей 6–7 років.

Викладення основного матеріалу. Час, в першу чергу, є філософською концепцією, що народжується з вивчення природи світу. Крім того, це актуальна проблема у психології та педагогіці. З матеріалістичної точки зору, час, подібно до простору, розглядається як форма існування матерії. Уявлення про час та його поняття відображають явища зовнішнього світу, а часові відносини відображають реальні взаємозв'язки процесів у об'єктивному світі. Уявлення про час може мати дві основні

форми: сенсорну та логічну. Розвиток сприйняття часу у людини пов'язаний з набутим досвідом, а не є вродженим [1, с. 40].

Основні характеристики часу включають його об'єктивність, унікальність, періодичність та безперервність. Однією з особливостей часу є відсутність конкретних форм. Орієнтування в часі, яке є важливим для життя людини, стає складним в процесі сприйняття часу. Цей процес може бути розділений на дві основні категорії: безпосереднє відчуття тривалості, що в основному базується на чутливості та власне сприйняття часу, яке розвивається на цій почуттєвій основі. Під час сприйняття часу варто відрізнити сприйняття тимчасової тривалості від сприйняття тимчасової послідовності, оскільки обидва аспекти включають як безпосередні, так і опосередковані складові, що взаємодіють між собою.

У сприйнятті часу вчені визначають важливу особливість – непряме переживання часу або відчуття «плину» часу [9, с. 207]. Це відчуття обумовлене внутрішніми фізіологічними ритмами, такими як: пульс, дихання та інші. Ймовірно, конкретні хімічні процеси в нервовій системі також впливають на це відчуття.

Згідно з останніми дослідженнями, оцінка коротких проміжків часу залежить від внутрішньої температури тіла. Вчені звертають увагу на цікаву особливість і відмінності у сприйнятті поточного моменту та спогадів про минуле. Для сприйняття сучасного часу є характерна оборотність. Час, відчутий у спогадах, здається нам більш тривалим, якщо він був насичений подіями, тоді як він здається коротшим, якщо відбувалося менше подій. У відношенні до поточного часу – навпаки.

З часом, коли увага зосереджується на майбутньому, змінюються закономірності, що визначають його тривалість. Час очікування бажаної події відчувається тривалим, натомість, час очікування небажаної події сприймається як дуже короткий. У першому випадку час просто ніколи не мине досить швидко, у другому – завжди відчувається занадто швидко. Відчуття тривалості відхиляється від об'єктивного часу в одному напрямку, зворотне – у зворотному напрямку – це визначається домінуванням емоційних оцінок часу. При об'єктивному визначенні часу враховуються вікові та індивідуальні відмінності дітей [1, с. 41].

Розвиток математичних здібностей у дітей передбачає стимулювання їх базових когнітивних процесів. Формування та утримання математичних знань, вмінь та навичок можливе завдяки створенню проблемних ситуацій, які заохочують дитину мислити та знаходити правильні відповіді. У завданнях з логіко-математичного розвитку традиційний математичний підхід поєднується з логічним [4, с. 55].

В дошкільному віці важливим є перехід від конкретних емпіричних знань до наукових понять, на основі різних математичних та логічних операцій. Логіко-математична компетентність старшого дошкільника включає цілий комплекс навичок, таких як: серіація, класифікація, вимірювання, обчислення, розв'язування завдань, а також виявлення інтересу до математичних та логічних вправ, самостійний пошук шляхів розв'язання завдань, а також гнучке та ефективне використання набутих знань у різних ситуаціях [6, с. 82].

Навчання дітей складання чисел, виконання усних обчислень, формування уявлень про відношення між одиницями часу, навичок визначення часу за годинником (з точністю до півгодини), вміння користуватися календарем, а також вимірювання довжини, ширини, висоти, маси, об'єму і часу, вимагає певних пояснень. Такі аспекти входять до програми з математики для учнів 1–3 класів. Тому важливо визначити послідовність у математичній підготовці дошкільників та молодших школярів, щоб формування початкових математичних уявлень відбувалося систематично, з поступовим ускладненням матеріалу. Зазначена послідовність створює простір для реалізації навчально-виховного процесу у дошкільних та початкових шкільних закладах як єдиного, динамічного системного підходу до навчання і виховання [7, с. 354].

Дослідження в області психології відзначають такі особливості сприйняття часу у дітей дошкільного віку: опосередкованість, змішування понять про час, відсутність

чіткого мовного опису цієї концепції та супідрядність дій у часі. Для дитини дошкільного віку час є найбільш складною категорією для усвідомлення. Її сприйняття характеризується змішуванням тимчасових рамок і сам час існує переважно у формі «теперішнього моменту» [2, с. 248].

Залежно від етапу розвитку мислення дитини, доцільно поступово формувати її уявлення про час. Неможливо відразу сформулювати уявлення про всі аспекти часу, оскільки це вимагає певного рівня аналізу та синтезу, уміння спостерігати, робити висновки і узагальнення, а також певних умовиводів. Важливо розуміти, що формування часових уявлень у старших дошкільників є поетапним процесом. На цих етапах набувають значення знання про час, його основні характеристики та значення у житті людини. Однак, необхідно акцентувати увагу на активній діяльності дітей у сприйнятті часу, де важливою складовою є категорія часу як «носія особистісних, культурних та історичних цінностей» [8, с. 28].

Основним завданням педагога у формуванні елементарних уявлень про час у дітей дошкільного віку є розвиток різних аспектів самостійності, самоорганізації та цілеспрямованості. Розвинене відчуття часу допомагає дітям стати більш організованими і дисциплінованими. З огляду на сутність передшкільної освіти, спрямованої на формування готовності дітей 6–7 років до навчання у школі, визначаємо необхідність комплексності даного процесу стосовно усіх напрямів розвитку дитини, у тому числі – логико-математичного [4; 5].

Для досягнення цієї мети корисно представляти співвідношення між одиницями часу у матеріальній формі, використовуючи моделі, які зображують, наприклад, день і його частини, тиждень і дні тижня, календар (з роком і порами року з відповідними місяцями). Зокрема, ефективним виявляється використання зображення більшої одиниці часу у вигляді круга, а менших – у вигляді його секторів із відповідними картинками-символами. Це дозволяє наочно продемонструвати властивості часу, такі як певна повторюваність і циклічність. З огляду на наявні можливості показати рік у різних форматах календаря (відривний, перекидний, настінний, електронний тощо), під час ознайомлення з поняттям «рік» можна продемонструвати різні варіанти його зображення, акцентуючи увагу на відривному календарі, що допомагає ефективно формувати у дітей такі властивості часу, як плинність, незворотність і інші. Саме очікування подій дає дітям можливість відчувати протікання часу [там само].

Для розвитку уявлення про менші часові інтервали корисно заповнювати їх різноманітною діяльністю, яка відбувається протягом цих відрізків часу. Це сприяє формуванню навичок планування власної діяльності у часі та розвитку вміння оцінювати часові проміжки без використання годинника. Як зазначає К. Щербакова, основні особливості сприйняття часу дітьми дошкільного віку включають змішування часових понять, зокрема, «вчора», «сьогодні», «завтра», а також відсутність чіткого мовного визначення цих категорій, при сприйнятті часу виключно в теперішньому форматі [9, с. 209].

Нам прийнятна думка О. Дронової, що засвоєння цих понять та відповідних термінів може відбуватися ефективно, коли дитина сприймає твори мистецтва, такі як: художня література, живопис, театральне мистецтво тощо. Дослідження показують, що, сприймаючи твір мистецтва «зараз», дитина може осмислити минуле, сьогодення та майбутнє в житті людини [2, с. 248].

Розвиток часових уявлень і навичок орієнтування в часі тісно пов'язаний з щоденним життям та активною діяльністю дітей. У дошкільних закладах ключовими точками орієнтації є розклад дня, емоційно важливі події та темп діяльності. Якщо не приділяти уваги спеціальному формуванню уявлень про час, це може призвести до того, що інформація про окремі часові моменти залишатиметься поверхневою у свідомості дітей, не відображаючи справжніх часових зв'язків. Дослідники О. Шаран, В. Шаран, А. Собко говорять про те, що багато шестирічних та семирічних дітей не

можуть правильно назвати послідовність днів тижня, не розуміють взаємозв'язку між місяцями та сезонами року, а також не знають причинної залежності в часі року [8, с. 29].

Систематичне навчання допомагає дітям швидко вдосконалювати свої уявлення про час, робить їх більш усвідомленими та систематичними, і розвиває їхнє відчуття часу. Важливим етапом є розвиток у дітей навичок оцінки часових інтервалів без годинника, базуючись на власному відчутті часу. Контроль і підтримка з боку дорослих допомагає їм удосконалювати свої вміння відображати реальний час, тому такий нагляд важливий для зміцнення навичок орієнтації в часі.

Ми підтримуємо думку, висловлену І. Карпів, Л. Мельничук, що розклад дня та інші регулярні події, пов'язані з організацією життєдіяльності, стають для дітей важливими пунктами орієнтації в часі [3]. Це робить їх практичне відчуття часу набагато легшим, ніж опанування абстрактних часових понять. Для успішного формування цих уявлень та навичок у дошкільників, що покращує їх підготовку до навчання у школі, важливо організувати навчання під керівництвом дорослих.

На нашу думку, інтеграція різних експериментальних даних щодо сприйняття часу дітьми різного віку, може розширити наше розуміння процесу розвитку сприйняття часу в дітей, враховуючи різні підходи та методи дослідження. Це дозволить отримати більш повний образ процесу та виявити спільні закономірності або відмінності в сприйнятті часу в різні вікові періоди. Такий підхід може сприяти розробці більш ефективних методів виховання та навчання, а також виявленню можливих відмінностей в сприйнятті часу у дітей з різними особливостями розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Уявлення про час виявляється не лише в контексті філософії, але й стає предметом дослідження в психології та педагогіці. Відповідно до матеріалістичної теорії, час розглядається як форма існування матерії, а його сприйняття у людини розвивається на основі набутого досвіду. Основними характеристиками часу є його об'єктивність, унікальність, періодичність та безперервність. Сприйняття часу включає як сенсорні, так і логічні аспекти, що розвиваються на основі внутрішніх фізіологічних ритмів.

Робота над розумінням часу має враховувати специфіку психологічних особливостей дітей дошкільного віку, таких як: опосередкованість, змішування понять та відсутність чіткого мовного опису. Педагогічні методики повинні сприяти не лише розвитку математичних навичок, але й самостійності, самоорганізації та цілеспрямованості у дітей. Використання наочних засобів, таких як моделі часу, може значно полегшити процес засвоєння цих понять. Комплексний підхід дозволить оптимізувати навчально-виховний процес у дошкільних закладах та в школі і забезпечити більш ефективний розвиток математичних здібностей у дітей.

Література

1. Дорошенко Т. М., Мацько В. В. Теорія та методика формування елементарних математичних уявлень: навч. посіб. / упоряд.: Т. М. Дорошенко, В. В. Мацько. Кременчук: Бітарт, 2019. 96 с.
2. Дронова О. Педагогічні умови формування уявлень про час і простір у дітей старшого дошкільного віку засобами творів живопису. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2020. № 1 (99). С. 246–253.
3. Карпів І. Є., Мельничук Л. Б. Уявлення про час як складова розвитку дітей старшого дошкільного віку. URL: <http://surl.li/qieei> (дата звернення 5.02. 2024 р.)
4. Матвієнко С. І. Забезпечення наступності логіко-математичного розвитку дитини на етапі «заклад дошкільної освіти – школа». *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. № 3. 2023. С. 54–62.
5. Матвієнко С. І. Передшкільна освіта: теорія та практика: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 160 с.
6. Науменко А. В. Формування елементарних математичних уявлень у дітей старшого дошкільного віку засобами проблемних ситуацій. *Майстерність комунікації*

у мистецькій і професійній освіті: збірник наукових праць / за заг. редакцією Н. Є. Колесник, О. М. Піддубної, О. М. Марущак. Житомир: ФОП «Н. М. Левковець». 2020. Ч. II. С. 81–84.

7. Тарнавська Н. П. Особливості математичної підготовки дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі. *Формування професійної компетентності майбутніх педагогів дошкільної та початкової освіти*: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. В. Є. Литнєва, Н. Є. Колесник, Т. В. Наумчук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 352–356.

8. Шаран О., Шаран В., Собко А. Особливості формування часових уявлень у дітей дошкільного віку. *Молодь і ринок*. 2020. № 2 (181). С. 27–31.

9. Щербаківа К. Й. Методика формування елементів математики у дошкільників. Київ: Вид-во Європейського університету, 2011. 262 с.

Referense

1. Doroshenko, T.M. & Matsko, V.V. (2019). *Teoriia ta metodyka formuvannia elementarnykh matematychnykh uivlen* [Theory and method of formation of elementary mathematical ideas: teaching manual]. Kremenchuk [in Ukrainian].

2. Dronova, O. (2020). Pedahohichni umovy formuvannia uivlen pro chas i prostir u ditei starshoho doshkilnoho viku zasobamy tvoriv zhyvopysu [Pedagogical conditions for the formation of ideas about time and space in children of older preschool age by means of works of painting]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu – Humanization of the educational process*. No 1 (99). P. 246–253 [in Ukrainian].

3. Karpiv, I.I. & Melnychuk, L.B. Uivlennia pro chas yak skladova rozvytku ditei starshoho doshkilnoho viku [Perception of time as a component of the development of older preschool children]. URL: <http://surl.li/qieei> (data zvernennia 5.02. 2024 r.) [in Ukrainian].

4. Matvienko, S.I. (2023). Zabezpechennia nastupnosti lohiko-matematychnoho rozvytku dytyny na etapi «zaklad doshkilnoi osvity – shkola» [Ensuring the continuity of the logical and mathematical development of the child at the stage "institution of pre-school education – school"]. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia – Scientific notes of NSU named after M. Gogol*. No 1. P. 54–62 [in Ukrainian].

5. Matvienko, S.I. (2023). *Peredshkilna osvita: teoriia ta praktyka* [Preschool education: theory and practice]. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].

6. Naumenko, A.V. (2020) Formuvannia elementarnykh matematychnykh uivlen u ditei starshoho doshkilnoho viku zasobamy problemnykh sytuatsii [Formation of elementary mathematical concepts in older preschool children by means of problem situations]. *Maistemist komunikatsii u mystetskii i profesiinii osviti – Communication skills in art and professional education*. Zhytomyr: FOP «N.M. Levkovets». Issual II. P. 81–84 [in Ukrainian].

7. Tarnavska, N.P. (2014). Osoblyvosti matematychnoi pidhotovky ditei starshoho doshkilnoho viku do navchannia v shkoli [Peculiarities of mathematical preparation of children of older preschool age for studying at school]. *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnykh pedahohiv doshkilnoi ta pochatkovoї osvity – Formation of professional competence of future teachers of preschool and primary education*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].

8. Sharan, O., Sharan, V. & Sobko, A. (2020). Osoblyvosti formuvannia chasovykh uivlen u ditei doshkilnoho viku. [Peculiarities of the formation of time representations in preschool children]. *Molod i rynek – Youth and the market*. No 2 (181). P. 27–31 [in Ukrainian].

9. Shcherbakova, K.Y. (2011). *Metodyka formuvannia elementiv matematyky u doshkilnykiv* [The method of forming elements of mathematics in preschoolers]. Kyiv: Vyd-vo Yevropeiskoho universytetu [in Ukrainian].

Matvienko S.

Candidate of Pedagogic Sciences (PhD),
Docent of the Department of Preschool Education
Nizhyn Mykola Gogol State University
masvet9@gmail.com
orcid.org/0000-0001-7591-1683

**FEATURES OF THE FORMATION OF PERCEPTIONS OF TIME
IN CHILDREN 6–7 YEARS OLD**

The article analyzes the theoretical aspects of the formation of ideas about time in children aged 6–7 years. It is noted that this problem becomes especially relevant in the context of education reform in Ukraine. The article substantiates key concepts related to the development of time perception in children of this age. It is emphasized that this process is complex and long-term and is related to the formation of a system of subjective ideas about the metric and topological properties of time, as well as orientation in time.

The article examines the process of forming individual-personal and scientific ideas about time categories in children 6–7 years old. It has been studied that children's learning of various aspects of time is asynchronous. It is proposed to take this difference into account when discussing research on the development of children's time perception. The article also highlights an innovative approach to the organization of the educational process, which involves the humanization of children's assimilation of time concepts. As a result of summarizing the problems of research on the specifics of children's perception of time, it was found that the majority of studies are aimed at studying the development of time perception in preschoolers and younger schoolchildren. Among the aspects of time perception, the metrical properties of time are the most studied, while the specificity of children's time perspective, especially of preschool age, remains less studied. It is indicated what an important role in this process is played by the correct organization of children's life activities, which positively affects the process of preparing children to study in the first grade of school, contributes to the development of discipline and the ability to manage time in the child.

At the end of the article, a conclusion is made about the perspective of the integration of various experimental data on the perception of time by children of different ages and the search for psychological and brain mechanisms behind this phenomenon.

Key words: mathematical development, development of logical-mathematical abilities, mathematical literacy, time category, preschool education.